

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ – ФАРМАЦЕУТСКОГ ФАКУЛТЕТА
Комисији за последипломску наставу – докторске студије

Наставно-научно веће Фармацеутског факултета, на седници одржаној 19.10.2021. године, именовало је Комисију за оцену и одбрану завршене докторске дисертације кандидата маг. фарм. Ане Голић Јелић, под насловом:

„Развој и адаптација инструмената за едукативне програме у професионалном усавршавању фармацеута“.

На основу приложене дисертације, Комисија у саставу:

- Др сц. Душанка Крајновић, редовни професор Универзитет у Београду – Фармацеутски факултет, председник
- Др сц. Ранко Шкрбић, редовни професор Универзитет у Бањој Луци – Медицински факултет, члан
- Др сц. Ванда Марковић-Пековић, доцент Универзитет у Бањој Луци – Медицински факултет, члан

подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ

A. САДРЖАЈ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација кандидата магистра фармације Ане Голић Јелић под насловом: „*Развој и адаптација инструмената за едукативне програме у професионалном усавршавању фармацеута*“, написана је на 119 страна формата А4, фонтом *Times*, величине фонта 12, проред 1 ред. Садржи 14 слика, 23 табеле, 238 литературних навода и 7 прилога. У дисертацији се наводе следећа поглавља: увод (21 страна), циљеви истраживања (1 страна), методологија (11 страна), резултати (39 страна), дискусија (11 страна), закључак (2 стране) и литература (13 страна). На почетку се налази сажетак рукописа на српском и енглеском језику, а на крају прилози (укупно 7), кратка биографија кандидата, изјаве о ауторству, истоветности штампане са електронском верзијом, те изјава о коришћењу докторске дисертације.

У *уводном делу* тезе детаљно су обрађени следећи аспекти: (а) критичко разматрање професионалног усавршавања фармацеута и ментора стручне праксе фармацеута кроз: интегрисаност науке, едукације и праксе, учење кроз праксу и дизајн основних менторских програма; (б) евалуација и инструменти за процену задовољства, ставова и мотивације фармацеута за менторство и професионално усавршавање кроз: значај мотивације фармацеута да се баве менторством, унутрашње и спољашње факторе мотивације, инструменте који се користе за процену задовољства, ставова и мотивације фармацеута за менторство и професионално усавршавање и предикторе заинтересованости фармацеута да се баве менторством; и (в) евалуација фармакотерапијских знања и клиничких вештина фармацеута и ментора у пружању услуга из области репродуктивног здравља жена у апотекама јавног типа и импликације по јавно здравље кроз: улогу фармацеута апотека јавног типа у новом јавном здрављу, евалуацију знања и вештина, инструменте за евалуацију знања и вештина - објективну процену знања и самоевалуацију и значај процене фармакотерапијског знања фармацеута из области оралне контрацепције и импликације по јавно здравље.

Циљеви истраживања су јасно дефинисани и подразумевају: провођење систематске анализе и мета синтезе најчешћих изазова и проблема са којима се суочавају фармацеути и ментори током професионалне праксе, истраживање унутрашњих и спољашњих мотивационих фактора, вредности подстицаја за едукацију стажиста и професионално задовољство фармацеута – ментора праксе, истраживање

предиктора заинтересованости фармацеута – ментора праксе за едукацију стажиста, процену фармакотерапијског знања фармацеута у погледу примене оралне контрацепције, од стажиста до фармацеута практичара и евалуацију фармакотерапијског знања и клиничких вештина (праксе) фармацеута инструментима - објективном проценом и самоевалуацијом у погледу примене оралне контрацепције и импликације по јавно здравље.

У трећем поглављу описана је *методологија* истраживачког рада. Ради постизања постављених циљева спроведена су три истраживања. Прво истраживање је укључивало систематски преглед (*PRISMA* методом) и мета синтезу одабраних публикација (њих 6 од иницијалних 133), а за период од 2006. године до 2020. године (1). Укључене публикације су сагледавале: развој и евалуацију програма за професионално усавршавање фармацеута и ментора, као и изазове и проблеме са којима се сусрећу фармацеути у тим програмима. Рангирање квалитета 6 одабраних публикација обављено је по *GRADE* методологији (2). Даља систематска претрага података селектованих публикација је обављена мета синтезом што подразумевало екстракцију битних одредница, а затим тематску анализу да би се идентификовале карактеристике студије, описне и аналитичке теме, које су дале основ за мета синтезу *de novo* тема (3). Друго истраживање је спроведено као *web* студија пресека у Републици Српској (Босна и Херцеговина) током периода април-јун 2017. године, а након добијања одобрења од Етичког комитета Фармацеутске Коморе Републике Српске (Комора). Испитаници су били фармацеути регистровани у Комори, док су у анализу укључени одговори фармацеута који су у досадашњем радном искуству били и ментори стажистима. За прикупљање података је коришћена адаптирана верзија упитника *JSAMPPP (Job satisfaction, attitudes and motivation of preceptors in pharmacy practice)*, оригинално дизајнираног у оквиру истраживања спроведеног у Северној Каролини (САД) (4). Након превођења и социолошко-културолошке адаптације упитника (5), извршено је његово пре-тестирање на групи од 10 фармацеута. Упитник је потом унапређен према коментарима фармацеута из пре-тест фазе. Коначна верзија упитника се састојала од 6 делова у којима су прикупљани следећи подаци: социодемографске и радне карактеристике испитаника; заинтересованост за менторство стажистима; ставови фармацеута у погледу њиховог задовољства и искуства у менторству; свеобухватно задовољство професионалним животом; извесност наставка бављења менторством, значајност мотивационих фактора и

подстицаја за менторство; и утицај стажиста на поједине аспекте њиховог професионалног живота. Линк који је водио према *online* верзији упитника дистрибуиран је свим регистрованим фармацеутима (930) у Комори путем електронских адреса добијених од Коморе. Испитаници су упитник попуњавали добровољно и анонимно. Укупно 120 фармацеута је попунило упитник, од којих су 72 укључена за коначну анализу података. За потребе трећег истраживања спроведена су два одвојена истраживања (IIIа и IIIб). Истраживање IIIа обављено је у фебруару 2020. године у Бањој Луци (Босна и Херцеговина) након одобрења Етичког комитета Медицинског факултета Универзитета у Бањој Луци. Истраживање IIIб обављено је у августу 2021. године путем дигиталних платформи (*Zoom* и *e-mail*). Испитаници у IIIа истраживању су били регистровани фармацеути (фармацеути са лиценцом) који су били учесници акредитованог стручног скупа фармацеута Босне и Херцеговине одржаном у Бањој Луци 21.02.2020. године и стажисти (фармацеути без лиценце са завршеним приправничким стажом), а који су дошли на полагање државног испита 28.02.2020. године. Упитник за прикупљање података овог истраживања је наменски креиран у складу са циљевима студије. Претходно је дизајниран и валидиран техником номиналне групе кроз три сесије; након тога је претестиран на групи од пет фармацеута, изабраних методом грудве (6), а у циљу провере јасноће питања овог упитника. Након укључивања њихових сугестија, упитник је добио коначну форму. Коначни упитник је садржавао два инструмента за евалуацију (инструмент за објективну процену и инструмент за самоевалуацију) знања и праксе фармацеута у процесима услуга издавања и саветовање о оралној контрацепцији, као и питања за прикупљање социодемографских података. Од 113 дистрибуираних упитника, 97 је укључено у обраду података. Истраживање IIIб је изведено методом рефлексивног промишљања одабране групе од 5 експерата – учесника истраживања, који су дали сагласност. Потом је главни истраживач послао *e-mail* свим учесницима у коме је објаснио циљеве истраживања, нагласио да ће се састанак снимати и дефинисао три теме о којима учесници треба рефлексивно да промишљају неколико дана. Одабрани учесници су своја промишљања поделили преко *Zoom* састанака (групни и појединачни) и *e-mail*-ом. Када су подаци прикупљени, главни истраживач је сачинио транскрипт, а потом га кодирао и анализирао.

Резултати су представљени кроз 23 табеле и 14 слика у оквиру подпоглавља у складу са фазама истраживања.

У *дискусији* докторске дисертације извршена је упоредна анализа добијених резултата са до сада објављеним студијама.

Закључак је изведен из добијених резултата, одговоривши на постављене циљеве тезе.

Поглавље *литература* садржи 238 литературних навода цитираних у докторској дисертацији, наведених ванкуверским стиллом.

Б. ОПИС ПОСТИГНУТИХ РЕЗУЛТАТА

У првом истраживању, *PRISMA* методом је одабрано 6 публикација које су посматране и анализирани (1). Применом *GRADE* методологије, три публикације су процењене као високо квалитетне, две као умерено и једна као студија слабог квалитета (2). Публикације су проучаване кроз три фазе које су довеле до мета синтезе (3). У Фази 1 је уочено да се студије разликују по типу и карактеристикама испитиване популације. У Фази 2 су уочене и дефинисане две дескриптивне теме од значаја: (а) развој и евалуација програма за професионално усавршавање фармацеута и ментора и (б) исходи програма за професионално усавршавање фармацеута и ментора. Резултати Фазе 3 су дали три велике аналитичке теме за професионално усавршавање фармацеута и ментора у будућности, а са којима се фармацеути и ментори сусрећу: (а) изазови, (б) проблеми и (в) вештине повезане са критичким размишљањем.

У другом истраживању су учествовала 72 фармацеута која су у свом искуству били и ментори стажистима. Највећи број испитаника (69,44%) је показао заинтересованост за менторство у будућности, док је за њих 60,56% било извесно да ће се бавити менторством у наредних 5 година. Више од половине фармацеута било је задовољно како досадашњим искуством у менторском раду, тако и својим професионалним животом. Сагледавајући поједине аспекте професионалног живота, фармацеути су били најмање задовољни личним примањима и временом које имају за себе, док су најзадовољнији били временом које имају за пацијенте и односом са колегама и пацијентима. Фармацеути у Републици Српској су били мотивисани преваходно унутрашњим мотивационим факторима, док су спољашњи били од релативно малог значаја у опредељењу фармацеута да се баве менторским радом. Највреднији су им били подстицаји за менторство у виду едукација, а најмање вредни аспекти материјалне природе, попут финансијске надокнаде. На велики број испитаника (62,5%) стажисти су утицали позитивно. Анализа предиктора заинтересованости фармацеута за менторски рад у оквиру другог истраживања дала је следеће резултате: за менторски рад су били заинтересовани фармацеути који су били свеукупно задовољни са искуством у менторству (од свих задовољних искуством у менторству њих 85% је било и заинтересовано), са својим професионалним животом (од свих задовољних 82,5% је било заинтересовано), затим фармацеути који су осећали повећање задовољства на послу због рада са стажистима (од свих фармацеута на које стажисти утичу позитивно 86,9% је било заинтересовано) и фармацеути који су

осећали ужитак у преношењу свог знања стажистима (од свих фармацеута који осећају ужитак 77,3% је било заинтересовано). Од фармацеута који су осећали свеукупно задовољство са професионалним животом елементи задовољства су везани за: расположиво време за себе (47,5%), расположиво време за пацијенте (52,5%), приходе и бенефиције (42,5%) и контролу коју имају над клиничким одлукама у пракси (67,5%).

Анализа резултата трећег истраживања (IIIа) обухватила је одговоре 84 регистрована фармацеута и 13 стажиста. Највећи број фармацеута из обе групе испитаника су у току месеца издавали углавном између 2 и 10 кутија таблета за редовну контрацепцију и ниједну или једну кутију таблета за ургентну контрацепцију. Објективна процена решавања случаја 1 (домен: безбедна употреба редовне контрацепције) у односу на самоевалуацију случаја 1, показује да нема слагања (*Spearman Rho* = -0,066; *p* = 0,557), али постоји статистички значајна разлика (*Wilcoxon Signed Ranks test* *Z* = -5,326; *p* < 0,001) код ова два инструмента евалуације знања. Код случаја 2 (домен: безбедна употреба ургентне контрацепције) постоји одређен степен слагања између два инструмента евалуације - објективна процена и самоевалуација у решавању случаја 2 (*Spearman Rho* = 0,317; *p* = 0,004), али и статистички значајна разлика (*Wilcoxon Signed Ranks test* *Z* = -3,857; *p* < 0,001). Регистровани фармацеути су код случаја 2 показали виши степен знања, а стажисти у решавању случаја 1. Утврђено је да не постоји статистички значајна разлика у нивоу реалног знања (евалуираног објективном проценом) код решавања оба случаја, а према годинама радног искуства. Што се тиче самоевалуације, ни регистровани фармацеути ни стажисти нису показали адекватан ниво сопствене процене знања. Посматрајући две групе фармацеута (са и без искуства у менторству), нема статистички значајне разлике у погледу реалног (објективног) знања, али постоје разлике у сопственој процени (самоевалуације) знања. Треће истраживање (IIIб) је указало на импликације недовољног саветовања у апотекама јавног типа у области репродуктивног здравља жена, при чему је нарочито истакнут значај пропуштених шанси за саветовање у апотекама и одговорности фармацеута за давање информација и налажење времена за саветовање. Анализа промишљања учесника истраживања о импликацијама недовољне едукације фармацеута и лекара у сфери промоције репродуктивног здравља жена и предлог мера и активност за унапређење истог је показала да је потребно структурирати услуге саветовања према одређеним циљним групама, а имплементација услуга ће зависити од логистичких елемената сваке апотеке. Учесници IIIб истраживања су били сагласни да ванредне ситуације и догађаји утичу у одређеном степену позитивно на професионални развој

фармацеута, јер ако су изазови у току тих ванредних ситуација/промена били већи од компетенција здравствених професионалаца, они су развијали нова знања и вештине.

В. УПОРЕДНА АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ СА ПОДАЦИМА ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ

У првом истраживању је кроз преглед и мета синтезу шест одабраних публикација указано на искуства високо развијених универзитета и држава у свету које развијају програме, процесе образовања и оспособљавања фармацеута за професионалну стручну и клиничку праксу (7–12). Примећено је да у мање развијеним земљама није било довољно тематских садржаја у научним публикацијама. Са друге стране, ове теме су постале посебно значајне у недавним *FIP*-овим документима, конференцијама и престижним медицинским и фармацеутским часописима (13–16). Фокус овог истраживања је био на синтези феномена, те је анализом екстрахованих података из постојећих шест публикованих студија утврђен велики ниво хетерогености, због чега је и урађена тематска, мета и критичка интерпретативна синтеза, која је као таква погодна за мета синтезу квалитативних истраживања у систематским прегледима (3,17). Синтезом су испливали кључни феномени (који би мета анализом били пропуштени), попут потребе да се у професионални развој фармацеута (од стажиста до фармацеута практичара) уврсти усавршавање базирано на вештинама критичког размишљања (идентификована аналитичка тема Фазе 3). Поред наведене најважније аналитичке теме, у Фази 2 синтезе су идентификоване и дескриптивне теме. Тако су јасно дефинисани исходи програма за професионално усавршавање фармацеута и ментора, где ментори треба да се развијају као наставници, тренери, узори и помагачи (7–9).

Друго истраживање је било посвећено разумевању ставова, перцепције и понашања фармацеута унутар професионалне праксе. Истраживања ових феномена су релативно нова, а самим тим и скромна на глобалном нивоу. У овој дисертацији је посебна пажња посвећена истраживањима мотивације и заинтересованости фармацеута за едукацију стажиста (4). Истраживачки инструменти за испитивање ових феномена недостају у литератури. Адаптираном упитнику *JSAMPPP* коришћеном у овом истраживању истраживачи су дали нову вредност, те су уз помоћ њега идентификовали и предикторе заинтересованости фармацеута за учењем стажиста, што није био случај

у претходним истраживањима где је коришћен овај инструмент (4,10). У литератури се наводе многе предности повезане са улогом фармацеута као ментора (11), док са друге стране учење стажиста захтева много времена и труда, а накнада нема или су јако мале (12–15). Трећина фармацеута из испитиваног узорка није била ни задовољна ни незадовољна својим искуством у менторству, док сличан број фармацеута није био уопште сигуран да ли ће наставити да се бави менторством у наредних 5 година. Значајно учешће оних који нити су задовољни нити незадовољни је могао бити индикатор да наведени испитаници нису били врло посвећени менторском раду, већ су га одрађивали као своју обавезу. Резултати *Baretta* и сарадника показују да задовољство ментора на послу не утиче на њихову клиничку ефикасност, док с друге стране, задовољство стажиста утиче на учинак самих стажиста (16). Уз то, резултати *Tartasa* указују да мотивација и задовољство лекара за учењем стажиста морају бити јако велики да би лекар био добар ментор (17). На основу свега наведеног уочава се потреба за даљим истраживањима у циљу идентификације начина мотивације фармацеута и олакшања достизања ефикасних циљева у обуци стажиста и ментора. Приказани резултати показују позитивну корелацију између свеукупног задовољства са професионалним животом и прековременим радом, што даље говори да су задовољни фармацеути они који и много раде. Овакав резултат је у супротности са резултатима истраживања *Ahmad-a*, где је 82,6% фармацеута било незадовољно, између осталог и предугим радним временом (18). Резултати *Liu-a* исто тако показују да је дуже радно време болничких фармацеута везано за веће незадовољство на послу (19). Резултати истраживања показују да су фармацеути из Републике Српске највише вредновали унутрашње мотивационе факторе, што је у сагласности са сличним истраживањем проведеним у Северној Каролини (4). С друге стране, поређењем најмање вреднованих мотивационих фактора у ова два истраживања, уочавају се разлике. Дискусија око унутрашњих и спољашњих мотивационих фактора траје још од 1971. године, када је *Deci* објавио резултате истраживања који указују да награде везане за спољашње мотивационе факторе имају већи значај за мотивацију него унутрашња мотивација (20). Та истраживања из 1971. године су у сагласности са истраживањима *Murawskog* и сарадника из 2008. године која показују да повећање спољашње мотивације значајно више утиче на задовољство фармацеута у односу на повећање унутрашње мотивације (21). У прилог наведеном говоре резултати још две публикације у којима је приказан велики значај спољашњих мотивационих фактора (финансијска и друга врста надокнаде за менторство) (22,23). Резултати овог

истраживања показују да је упитник *JSAMPPP* добар инструмент за истраживање поменутих феномена, те да се њиме могу идентификовати и предиктори заинтересованости фармацеута да се баве менторство. Резултати другог истраживања ове тезе по први пут у Републици Српској и региону дају информације о ставовима и мотивационим факторима фармацеута да се баве менторством. Ово истраживање је представљало пилот и прву *web* студију за фармацеуте у Републици Српској.

У трећем истраживању (Ша) поређена су два инструмента евалуације: објективна процена у односу на самоевалуацију фармацеута, а о њиховом фармакотерапијском знању у вези репродуктивног здравља, узимајући у обзир и значајност њихових искустава у менторству. Анализирајући студије које се баве евалуацијом знања и вештина фармацеута, у земљама Западног Балкана као ни шире, не сусрећу се истраживања у којима се пореди евалуација објективног знања са самоевалуацијом. Испитивани фармацеути нису поседовали довољан ниво клиничког знања/праксе у вези безбедне употребе контрацептива. Овакав резултат је у сагласности са студијом *Корачевић-а* у којој је идентификовано недовољно препознавање проблема услед употребе лекова међу фармацеутима у Србији (24). Слична ситуација у Србији је уочена и у студији у којој су фармацеути показали слабе резултате у компетенцијама које се тичу дијагнозе блажих обољења и саветовања пацијената (25), као и слабог знања о ургентној контрацепцији (26). Клиничко знање фармацеута о овој тематској јединици се није побољшавало како су фармацеути имали више искуства у пракси, а и у менторству. Овакав резултат је у супротности са резултатима истраживањаведеног у Хрватској у коме су компетенције фармацеута расле пропорционално искуству (27), што је уочено и код лекара у студији *Jankowskog* (28). Ово истраживање је такође показало да постоји слаба прописивачка пракса оралних контрацептива у БиХ где готово 60% фармацеута изда између 2 и 10 кутија оралних контрацептива у току месеца. Слична ситуација је и у Србији, где је у студији *Милосављевић-а* и сарадника показано да половина испитиваних гинеколога има моралне/етичке разлоге за непрописивање појединих контрацептивних метода пацијенткињама (29). Већина фармацеута, њих 85%, би одбила да изда ургентну контрацепцију малолетној пацијенткињи. *Gonsalves* са сарадницима је у свом систематском прегледу идентификовао два разлога због којих фармацеути имају предрасуде око издавања ургентне контрацепције (30). Први разлог је да ургентна контрацепција није безбедна за младе и да неће бити примењена на начин на који им је

објашњено (30). Други разлог је да ће повећана доступност ургентне контрацепције резултовати ризичним и промискуитентним понашањем омладине (30). Истраживање је показало да код фармацеута у БиХ постоји мањак увида у своје предности и слабости и тежња ка прецењивању својих способности. И у другим студијама је уочен овакав феномен, док са друге стране постоји и феномен самоподцењивања, али код испитаника са највишим резултатима измереним објективном проценом (31,32). Слична ситуација са слабом способности самоевалуације је присутна и код лекара (33). Феномен по коме мање информисани индивидуалци прецењују своје способности и перформансе је одавно познат у психологији као *Dunning-Krugerov* ефекат (34), међутим у досадашњим публикацијама недостају подаци о присуству/одсуству овог ефекта код фармацеута. Ово истраживање показује да је *Dunning-Krugerov* ефекат присутан код фармацеута у Босни и Херцеговини. У оквиру ШБ истраживања је показано да се квалитативна метода рефлексивне методологије може користити и у истраживањима фармацеутске праксе која су усмерена на професионално усавршавање фармацеута, те да истраживачи на тај начин могу доћи до објективних и неутралних резултата.

Литература

1. Moher D, Liberati A, Tetzlaff J, Altman DG. Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Int J Surg*. 2010;8(5):336–41.
2. Dijkers M. Introducing GRADE: a systematic approach to rating evidence in systematic reviews and to guideline development. *KT Update*. 2013;1(5):1–9.
3. Thomas J, Harden A. Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC medical research methodology*. 2008;8(1):1–10.
4. Latessa R, Beaty N, Landis S, Colvin G, Janes C. The satisfaction, motivation, and future of community preceptors: the North Carolina experience. *Academic Medicine*. 2007;82(7):698–703.
5. Wild D, Grove A, Martin M, Eremenco S, McElroy S, Verjee-Lorenz A, et al. Principles of good practice for the translation and cultural adaptation process for patient-reported outcomes (PRO) measures: report of the ISPOR task force for translation and cultural adaptation. *Value in health*. 2005;8(2):94–104.
6. Atkinson R, Flint J. Accessing hidden and hard-to-reach populations: Snowball research strategies. *Social research update*. 2001;33(1):1–4.
7. Harris BJ, Butler M, Cardello E, Corelli R, Dahdal W, Gurney M, et al. Report of the 2011-2012 AACP Professional Affairs Committee: addressing the teaching excellence of volunteer pharmacy preceptors. *American journal of pharmaceutical education*. 2012;76(6):S4.
8. Chase SM, Crabtree BF, Stewart EE, Nutting PA, Miller WL, Stange KC, et al. Coaching strategies for enhancing practice transformation. *Family practice*. 2015;32(1):75–81.
9. Elnicki DM, Kolarik R, Bardella I. Third-year medical students' perceptions of effective teaching behaviors in a multidisciplinary ambulatory clerkship. *Academic Medicine*. 2003;78(8):815–9.
10. Latessa R, Colvin G, Beaty N, Steiner BD, Pathman DE. Satisfaction, motivation, and future of community preceptors: what are the current trends? *Academic Medicine*. 2013;88(8):1164–70.
11. University of Alberta; Faculty of Pharmacy and Pharmaceutical Sciences. Preceptor Guide [Internet]. 2016 [cited 2021 Nov 1]. Available from: <https://cloudfront.ualberta.ca/-/media/pharm/preceptors/documents/training-and-resources/preceptorguideversion61-final-1.pdf>
12. Grayson MS, Klein M, Lugo J, Visintainer P. Benefits and costs to community-based physicians teaching primary care to medical students. *Journal of general internal medicine*. 1998;13(7):485–8.
13. Hartley S, Macfarlane F, Gantley M, Murray E. Influence on general practitioners of teaching undergraduates: qualitative study of London general practitioner teachers. *BMJ: British Medical Journal*. 1999;319(7218):1168–71.

14. Levy BT, Gjerde CL, Albrecht LA. The effects of precepting on and the support desired by community-based preceptors in Iowa. *Academic medicine: journal of the Association of American Medical Colleges*. 1997;72(5):382–4.
15. Vinson DC, Paden C. The effect of teaching medical students on private practitioners' workloads. *Academic medicine: journal of the Association of American Medical Colleges*. 1994;69(3):237–8.
16. Barrett C, Myrick F. Job satisfaction in preceptorship and its effect on the clinical performance of the preceptee. *Journal of Advanced Nursing*. 1998;27(2):364–71.
17. Tartas M, Walkiewicz M, Majkovicz M, Budzinski W. Psychological factors determining success in a medical career: a 10-year longitudinal study. *Medical teacher*. 2011;33(3):e163–72.
18. Ahmad A, Khan MU, Elkalmi RM, Jamshed SQ, Nagappa AN, Patel I, et al. Job satisfaction among Indian pharmacists: An exploration of affecting variables and suggestions for improvement in pharmacist role. *Indian J Pharm Educ Res*. 2016;50(1):9–16.
19. Liu CS, White L. Key determinants of hospital pharmacy staff's job satisfaction. *Research in Social and Administrative Pharmacy*. 2011;7(1):51–63.
20. Ryan RM, Deci EL. Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary educational psychology*. 2000;25(1):54–67.
21. Payakachat N. Factors affecting job and career satisfaction among community pharmacists: a structural equation modeling approach. *Journal of the American Pharmacists Association*. 2008;48(5):610–20.
22. Langlois JP. Support of community preceptors: what do they need? *Family medicine*. 1995;27(10):641–5.
23. Baldor RA, Brooks WB, Warfield ME, O'Shea K. A survey of primary care physicians' perceptions and needs regarding the precepting of medical students in their offices. *Medical education*. 2001;35(8):789–95.
24. Koraćević M, Catić-Djordjević A, Stefanović N, Damnjanović I, Stošić I, Veličković-Radovanović R. The justification of clinical pharmacy skills and knowledge for modern community pharmacist. *Acta Medica Medianae*. 2020;59(1):14–22.
25. Stojkov S, Tadić I, Crnjanski T, Krajnović D. Assessment and self-assessment of the pharmacists' competencies using the Global Competency Framework (GbCF) in Serbia. *Vojnosanitetski pregled*. 2016;73(9):803–10.
26. Milosavljevic J, Bogavac-Stanojevic N, Krajnovic D, Mitrovic-Jovanovic A. Serbian gynecologists' and pharmacists' beliefs about emergency contraception. *Women & health*. 2017;57(4):508–19.
27. Držaić M, Kummer I, Mucalo I, Bruno A, Hadžiabdić MO. Identifying self-assessed competencies and areas for improvement within community pharmacist-preceptors support during pre-registration training. *BMC Medical Education*. 2018;18(1):303.

28. Jankowski J, Crombie I, Block R, Mayet J, McLay J, Struthers AD. Self-assessment of medical knowledge: do physicians overestimate or underestimate? *Journal of the Royal College of Physicians of London*. 1991;25(4):306.
29. Milosavljevic J, Krajnovic D, Bogavac-Stanojevic N, Mitrovic-Jovanovic A. Serbian gynaecologists' views on contraception and abortion. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*. 2015;20(2):141–8.
30. Gonsalves L, Hindin MJ. Pharmacy provision of sexual and reproductive health commodities to young people: a systematic literature review and synthesis of the evidence. *Contraception*. 2017;95(4):339–63.
31. Naughton CA, Friesner DL. Comparison of pharmacy students' perceived and actual knowledge using the pharmacy curricular outcomes assessment. *American Journal of Pharmaceutical Education*. 2012;76(4).
32. Austin Z, Gregory PAM. Evaluating the accuracy of pharmacy students' self-assessment skills. *American journal of pharmaceutical education*. 2007;71(5).
33. Davis DA, Mazmanian PE, Fordis M, Van Harrison R, Thorpe KE, Perrier L. Accuracy of physician self-assessment compared with observed measures of competence: a systematic review. *Jama*. 2006;296(9):1094–102.
34. Kruger J, Dunning D. Unskilled and unaware of it: how difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of personality and social psychology*. 1999;77(6):1121.

Г. ОБЈАВЉЕНИ И САОПШТЕНИ РЕЗУЛТАТИ КОЈИ ЧИНЕ САСТАВНИ ДЕО ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Резултати добијени у оквиру докторске дисертације до сада су објављени у два рада у часописима на *SCI* листи (један рад категорије M22 и један рад категорије M23), једном раду у часопису националног значаја (категорија M53), као и у облику саопштења на скуповима националног значаја штампаним у изводу. Подаци о публикованим радовима дати су у наставку.

Jelić AG, Tasić Lj, Škrbić R, Marinković V, Šatara SS, Stojaković N, et al. Pharmacists' clinical knowledge and practice in the safe use of contraceptives: real knowledge vs. self-perception and the implications. *BMC medical education*. 2021;21(1):Article 430. Available from: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1186/s12909-021-02864-9.pdf>

Назив часописа:

- a. *BMC Medical Education*
- б. **Импакт фактор (2020): 2.463**
- ц. **Категорија: M22 (истакнути међународни часопис)**
- д. **Ранг часописа у области *Education and Educational Research*: M22 (118/265)**

Jelić AG, Tasić Lj, Odalović M, Šatara SS, Stojaković N, Marinković V. Predictors and Motivation of Preceptors' Interest in Precepting of Pharmacy Interns - Do We Have a Useful Questionnaire? The Journal of continuing education in the health professions. 2020;40(3):203–6. Available from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/32701618>

Назив часописа:

- a. *The Journal of Continuing Education in the Health Professions*
- б. **Импакт фактор (2020): 1.355**
- ц. **Категорија: M23 (међународни часопис)**
- д. **Ранг часописа у области *Health Care Sciences and Services*: M23 (100/108)**

Радови објављени у националним часописима (M53):

Jelić AG, Tasić Lj, Krajnović D, Odalović M. Profesionalni razvoj mentora stručne prakse farmaceuta-izazovi i problem. Arhiv za farmaciju. 2017;67(3):180–95. Available from: <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0004-1963/2017/0004-19631703180G.pdf>

Саопштења са скупова националног значаја штампана у изводу (M64):

Jelić AG, Tasić Lj. Profesionalni razvoj farmaceuta u savremenom dobu. Simpozijum farmaceuta Republike Srpske sa međunarodnim učešćem, 18.novembar 2017, Bijeljina. Zbornik sažetaka.

Jelić AG, Tasić Lj. Razvoj strukovnog uputstva za savjetovanje i izdavanje hitne kontracepcije u apotekama: inicijalna faza. III Naučni simpozijum "Zdravstveni ishodi i socijalna farmacija" Simpozijum centalno-istočne Evrope, 23-24. mart 2018. godine, Beograd, Srbija. Knjiga sažetaka, str. 82-83.

Jelić AG, Tasić Lj. A comparative analysis of job satisfaction of pharmacists working in Republic of Srpska (BH) and Serbia. VI Hrvatski kongres farmacije sa međunarodnim sudjelovanjem, 4-7. april 2019, Dubrovnik, Hrvatska. Knjiga sažetaka, pp. 202.

Jelić AG, Tasić Lj, Škrbić R, Marinković V, Stoisavljević Šatara S, Stojaković N, et al. Alati za procjenu farmakoterapijskog znanja i prakse farmaceuta u pogledu primjene oralne i urgentne kontracepcije. 24. Simpozijum farmaceuta Republike Srpske sa međunarodnim učešćem, 2. oktobar 2021. godine, Banja Vrućica, Bosna i Hercegovina. Zbornik radova, str. 6-8.

Д. ЗАКЉУЧАК – ОБРАЗЛОЖЕЊЕ НАУЧНОГ ДОПРИНОСА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Захтеви за повећањем перформанси фармацеута су у директној вези са улогом фармацеута у савременом добу, где се од њих очекује да имају низ компетенција, вештина и способности у реалном радном окружењу. Вештине повезане са критичким размишљањем су неизоставно потребне у свакодневној пракси фармацеута, а није им била посвећена довољна пажња у склопу менторских програма за фармацеуте и менторе. До овог закључка су довеле квалитативне методе (систематски преглед са мета синтезом) уз помоћ којих су се анализирале публикације од 2006-2020. године, а које су се бавиле професионалним усавршавањем фармацеута и ментора. У дисертацији је показано да је систематски преглед са мета синтезом примењива метода у истраживањима фармацеутске праксе, а потенцијално и у другим медицинским областима. Мета анализа, са друге стране, има велику применљивост у квантитативним клиничким испитивањима, док врло често има ограничења код примене у квалитативним истраживањима (као што је био случај код истраживања у дисертацији). Овом тематском, мета и критичком интерпретативном синтезом публикација, које су имале велик ниво хетерогености, делом су попуњене празнине у истраживањима феномена професионалног развоја фармацеута, а и дати путокази другим истраживачима који се баве бихејвиоралним феноменима у здравственим наукама, где евидентно постоји мали број научних доказа (публикација).

Најзначајнији резултат другог истраживања је да су истраживачи са већ постојећим, али адаптираним инструментом успели идентификовати и предикторе заинтересованости фармацеута за учењем стажиста. Резултати истраживања показују да је адаптирани инструмент, упитник *JSAMPPP* коришћен у истраживању добио нову вредност. Ти идентификовани предиктори заинтересованости фармацеута да уче стажисте показују да ће фармацеути који позитивно гледају на учење младих (кроз ужитак преношења знања и позитиван утицај стажиста), имају претходно добро искуство у менторству и задовољство са професионалним животом бити у будућности заинтересовани за учење младих. Истраживања ставова, перцепције и понашања здравствених радника су релативно нова, док су истраживања која се баве мотивацијом и заинтересованошћу фармацеута да уче младе колеге додатно и скромна у свету. Истраживачки инструменти за оваква истраживања недостају, те је допринос ове дисертације управо на доказаној применљивости адаптираног упитника *JSAMPPP* за истраживања ових феномена. Резултати истраживања у оквиру ове тезе су по први пут у Републици Српској и региону дала информације о ставовима и мотивационим факторима фармацеута да се баве менторством. Идентификовани предиктори, мотивациони фактори и потенцијални подстицаји могу бити веома значајан извор података у циљу развоја и побољшања приправничког стажа за фармацеуте у Републици Српској и региону у наредном периоду, а све са циљем унапређења фармацеутске здравствене заштите и смањења одласка фармацеута у друге земље.

У сфери репродуктивног здравља утврђено је да фармацеути поседују: (а) недовољан ниво клиничког знања и праксе у вези безбедне употребе оралних контрацептива, те да нема разлике између група искуснијих фармацеута и мање искусних фармацеута; (б) вештине сопствене процене знања које су скромне (углавном се прецењује знање). Креирани упитник са два инструмента (објективна процена знања и вештина самоевалуације) у склопу IIIа истраживања ове тезе се показао као добар за процену знања и вештина фармацеута, а уједно је указао на предности објективне процене, те потребе за унапређењем вештине сопствене процене, коју треба развијати кроз програме континуиране едукације интегративно са вештином критичког промишљања. Ово истраживање показује и да је *Dunning-Krugerov* ефекат присутан код фармацеута у Босни и Херцеговини. Истраживањем је расветљен и значај потребних едукација фармацеута у будућем периоду из области сексуалног репродуктивног здравља, као и представљање новог, објективног и једноставног за

извођење инструмента за процену знања и праксе фармацеута у апотекама јавног типа. Нарочит значај ове дисертације је у коришћеној методологији и инструментима, јер исти нису довољно истраживани у научној литератури у популацији фармацеута и других здравствених професионалаца. Уједно, препознат је и капацитет за даљи развој и унапређење ових инструмената и у другим тематским областима здравства, а све у циљу процене учинка фармацеута у апотекама јавног типа. Употреба технике номиналне групе, *NGT* (енг. *Nominal group technique*) у циљу развоја случајева у оквиру IIIа истраживања је још један научни допринос овог истраживања.

У овој дисертацији је показано да се рефлексивна методологија може користити у истраживањима фармацеутске праксе која су усмерена на професионално усавршавање фармацеута, а све кроз рефлексивно промишљање и критичност добро одабраних учесника. Импликације садашње фармацеутске праксе по здравље жена (у Босни и Херцеговини и Србији) су указале на прве потребне кораке и мере за развијање услуга саветовања о репродуктивном здрављу жена у апотекама јавног типа, а са циљем будућег импакта на унапређење здравља жена, и компетенција фармацеута за ванредне/ургентне ситуације.

Ђ. ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Процедура провере оригиналности докторске дисертације одложена је услед кашњења у набавци софтвера за проверу оригиналности, која се одвија под покровитељством Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а поступак писања и усвајања извештаја комисије за оцену и одбрану докторске дисертације, према препоруци ректорке Универзитета у Београду проф. др Иванке Поповић од 27.09.2021. треба да се одвија несметано и независно од поменуте околности. Извештај о провери оригиналности биће достављен чим се обезбеде услови да се софтверска провера спроведе.

Е. МИШЉЕЊЕ И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

Докторска дисертација под називом „*Развој и адаптација инструмената за едукативне програме у професионалном усавршавању фармацеута*“ чија је израда одобрена на седници Већа научних области медицинских наука Универзитета у

Београду, 02.02.2021. године, кандидата маг. фарм. Ане Голић Јелић, по садржају и форми испуњава критеријуме научног дела. Свеобухватан приступ сагледавању сложености у развоју и адаптацији инструмената за едукативне програме у професионалном усавршавању фармацеута у уводном делу тезе, одговарајућој методологији у истраживању која води ка јасно постављеним циљевима, преко адекватно представљених резултата спроведене студије, до разборите дискусије и конкретно формулисаних закључака, доводи до констатације да је кандидат успешно спровео постављени истраживачки изазов.

Детаљном анализом приложеног материјала и увидом у рад кандидата, Комисија сматра да је докторска дисертација Ане Голић Јелић пружила значајан научни допринос у погледу развоја и адаптације инструмената који се користе за истраживања ставова и понашања, као и знања и евалуације фармацеута у вези са репродуктивним здрављем жена, од стажиста до искусних практичара. Истраживање је показало и применљивост квалитативних метода (мета синтеза и рефлексивна методологија) у истраживањима фармацеутске праксе. Истраживање је у складу са тежњама за оспособљавањем фармацеута за професионалну стручну и клиничку праксу, а све у циљу задовољавања здравствених потреба друштва у коме живимо и које је све чешће суочено са ванредним/ургентним ситуацијама.

Стога Комисија на основу изложеног закључује да је кандидат маг. фармације Ана Голић Јелић успешно реализовала постављене циљеве истраживања и да резултати приказани у докторској дисертацији урађеној под менторством проф. др Валентине Маринковић представљају значајан научни допринос у области фармацеутске праксе.

Резултати дисертације су објављени у једном раду у истакнутом међународном часопису (М22), у једном раду у међународном часопису (М23), у једном раду у часопису националног значаја (М53) и већем броју саопштења на научним скуповима штампаним у изводу (М64), чиме се поткрепљује значај спроведеног истраживања.

Комисија у наведеном саставу позитивно оцењује докторску дисертацију маг. фарм. Ане Голић Јелић и предлаже Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Фармацеутског факултета да прихвати овај Извештај о урађеној докторској дисертацији и по добијању сагласности Већа научних области медицинских наука Универзитета у Београду кандидату Ани Голић Јелић одобри јавну одбрану докторске дисертације под називом: *„Развој и адаптација инструмената за едукативне програме у професионалном усавршавању фармацеута“*.

Чланови Комисије:

Др сц. Душанка Крајновић, редовни професор Универзитет у Београду – Фармацеутски факултет, председник

Др сц. Ранко Шкрбић, редовни професор Универзитет у Бањој Луци – Медицински факултет, члан

Др сц. Ванда Марковић-Пековић, доцент Универзитет у Бањој Луци – Медицински факултет, члан

У Београду, 15. новембра 2021.